

HILLAR PALIAS – OHVITSERI AUASTMES PASTOR

Toivo Pilli

Selle artikli pealkiri ei ole sõnastatud eksikombel. Hillar Palias, sirgelselgne sõjaväelane, oli tõepoolest ka jutlustaja ja vaimulik. Kipub olema nii, et usulised või kirikuloolised allikad ei rõhuta eriti Paliase sõjaväelasetööd, sõja-ajaloolased aga tunnevad justkui pisukest kohmetust ohvitseri usulise tegevuse kajastamisel. Tundub, nagu need kaks poolt ei kuuluks kuidagi kokku. Hillar Paliase elus aga kuulusid. Käesolev artikkel püüab kõnelda mõlemast tahust Hillar Paliase elus. Tema kohta on kirjutatud, et ta oli sõdur kahel rindel: sõjaväelasena Tapa soomusrongirügemendis ning baptisti jutlustajana kodumaal ja võõrsil.¹ Kuidas ühitas ohvitser oma ülesannetega pastoritöö? Millised laiemad mõjutused ja usulised veendumused kajastuvad vaadeldavas eluloos? Millist rolli täitis Hillar Palias hilisemal eluperioodil väliseesti kogukonnas Rootsis ja Kanadas? Neid küsimusi silmas pidades vaatleb järgnev artikkel üht XX sajandi elusaatust, mille prisma avaneb inimlähedasi vaatenurki nii Eesti vabakoguduste ajaloole kui ka paguluseestlusele.

ÕPINGUD JA SÕJAVÄELASEKARJÄÄR

Gottfried-Georg Palias (artiklis hiljem Hillar Palias) sündis Haapsalus 12. novembril 1896. aastal.² Tema isa Kustav Palias oli linnas tuntud kaupmees, kelle usuline pöördumine äratas „seltskonnas” laiemat tähelepanu.³ Kustav Palias, sündinud 14. juulil 1855, oli pärit Hiiumaalt.⁴ Tema

¹ *Usurändur*, 3 (1969), 11.

² Artiklis esinevad vanemad kuupäevad on antud uue kalendri järgi.

³ Efraim Joel Dahli märkmed ühel lehel, dateerimata. Kõrgema Usuteadusliku Seminari Arhiiv (KUSA).

⁴ Tapa linnavalitsuse perekonnaseisuametniku protokoll nr 1762. Lisa. Tapa linna perekonnaregister, kd III, lk 184, 185 juurde. Lääne-Viru Maavalitsuse arhiiv.

äri võiks iseloomustada kui pudupoodi, kus müüdi kõike majapidamises vajalikku: muu hulgas võis sealt osta tööriistu, petrooleumi ja kompvekke. Gottfried-Georgi ema Minna (neiupõlve perenimega Feldberg) oli sündinud 11. septembril 1857. aastal Haapsalus.⁵ Mõlemad vanemad kuulusid Haapsalu baptistikogudusse.⁶

Olgu segaduse vältimiseks öeldud, et Gottfried-Georg muutis 1939. aastal oma eesnime Hillariks. Tapa linna perekonnaseisuametniku otsus nr 2511 mainib: „Nime muutmise soovist kuulutati Riigi Teataja Lisas nr 100 28. novembrist 1939. a. Seaduses ettenähtud ühekuulise tähtaja jooksul ei ole keegi vaielnud nime muutmise vastu.“⁷ Teade nimemuutmise kohta ilmus Riigi Teataja Lisas nr 5 (16. jaanuaril 1940. aastal).

Tulevane vaimulik ja sõjaväelane sai alghariduse Haapsalus, kus ta 1913. aastal lõpetas linnakooli keskmiste hinnetega. „Jumala käskude tundmine“, nagu venekeelne tunnistus usuõpetust nimetab, oli neli, mõned ained ka kolmed, nagu 16-aastaselt noorukilt võib vist oodatagi.⁸ Enne Eesti iseseisvumist õppis Hillar Palias Peterhofi sõjakoolis ehk junkrute koolis. Kaljo Raid teab rääkida, et Palias pidi junkrute koolist enne lõpetamist lahkuma, sest selgus, et ta on baptist.⁹ Kuigi baptism oli Venemaal ametlikult registreeritud, ei tahtnud tsaariarmee vist siiski oma ohvitserkonnas vabakiriku esindajat näha. Tegelikult ei olnud noormees tollal veel aktiivne koguduseliige – ta oli ainult „kirjade järgi baptist“, nagu kirjutab Raid.¹⁰ Siiski oli Peterburi-perioodist kasu: Palias süvendas seal oma vene keele oskust.

Kaudsetele andmetele toetudes võib järeldada, et Hillar Palias teenis Esimese maailmasõja ajal, ilmselt 1917. aastal, tsaariarmee 15. inseneripolgus. Ta vend Wilhelm mainib oma kirjas, et nad teenisid Hillariga selles väeosas koos, kuid „erinevates ametkohtades“. Wilhelm jätkab 1966. aastal kirjutatud erakirjas:

⁵ *Ibid.*

⁶ Guido Paliase e-kiri (29. juuni 2009). KUSA.

⁷ Otsus nr 2511 (29. detsember 1939). Ärakiri. Tapa linna perekonnaregister, kd III, lk 184 juurde. Lääne-Viru Maavalitsuse arhiiv.

⁸ Haapsalu neljaklassilise linnakooli lõputunnistus, välja antud 30. mail 1913. aastal. Viive Medri koduarhiiv Torontos.

⁹ Kaljo **Raid**, „Jutl. Hillar Palias 70-aastane“ – *Usurändur*, 1 (1967), 9.

¹⁰ *Ibid.*, 9.

Pärast, rev[o]lutsiooni päevil, kui minu seisukord elukardetavaks muutus ja ma, tänu sõpradele staabis, luba sain polgust lahkuda, võttes kaasa trobikond kaasmaalasi, siis ei olnud Sina nende seas. Kuhu jäid Sina too-kord ja kuidas tulid Sina pärast Eestisse? See on mulle tänini mõistatu-seks jäänud.¹¹

Ka selle artikli autor ei leidnud Hillar Paliase tolle eluperioodi kohta rohkem andmeid.

Eesti sõjaväes – rahvaväes – teenis Palias alates 8. detsembrist 1918. Guido Paliase andmetel osales Hillar Palias ka Vabadussõjas.¹² Hiljem otsustas ta edasi õppida. Ta erialaks sai „nõrgavoolu elektrotehnik“, sel-lise kutse ta sai Tondil asunud Sõjaväe Tehnikakooli esimese rahuage-se kursuse lõpetamisel 1923. aastal. Paliasele antud Sõjaväe Tehnikakooli tunnistus on dateeritud 30. augustiga 1923. aastal.¹³ Tehnikakoolis õppi-mise ajal omandas ta ühtlasi gümnaasiumihariduse.¹⁴

Sõjaväe Tehnikakooli lõpetamine oli sõjaväelisel pidulik. Vassili Williamson (Villemson) kirjutab: „Vastava paraadi ja tseremooniaga ülendati kuulajad ja kadetid nooremleitnantideks.“¹⁵ Nagu teada, suleti Sõjaväe Tehnikakool veel samal sügisel, ja selle asemele loodi Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste Sõjakooli koosseisus tehnikakompanii. Tõsi küll, hiljem pidas ülemjuhataja seda sammu veaks ja tehnikakool taastati 1936. aastal.¹⁶

Pärast Sõjaväe Tehnikakooli lõpetamist määrati Palias esialgu teenis-tusse Sõjaministeeriumi mehaanikatöökodadesse. 15. märtsil 1924 sai tema teenistuskohaks Koplis asunud sõjaväe relvatehas Arsenal,¹⁷ kus ta

¹¹ Wilhelm (Willy) Palias Hillar Paliasele, erakiri (4. november 1966). Viive Medri kodu-arhiiv.

¹² Guido Paliase e-kiri (29. juuni 2009).

¹³ Sõjaväe Tehnika Kooli Tunnistus väljaantud Gotfried Gustavi p. Palijas'ile 30. augus-til 1923. a. Viive Medri koduarhiiv.

¹⁴ Tunnistus, välja antud 27. augustil 1923. aastal. Viive Medri koduarhiiv.

¹⁵ Andres **Seene**, koost ja toim, *Eesti Vabariigi Sõjaväe Tehnikakool 1920–1923 / 1936–1940: uurimusi, mälestusi ja dokumente* (Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, 2006), 59–60. Kogu Vassili Williamsoni (end Villemsoni) teksti tehnikakooli esimese lennu õppetööst ja elust vt lk 31–85.

¹⁶ Seene, *Eesti Vabariigi Sõjaväe Tehnikakool*, 16, 20–25.

¹⁷ Riigiarhiiv (ERA), f 495, n 13, s 33, lk 113.

muuhulgas töötas meistrina.¹⁸ Siiski ei jäänud ta Arsenali kauaks. Peagi – täpsemalt 1. juulil 1925 – viidi ta sideohvitserina Tapal asunud soomusrongirügemendi teenistusse. Uute ülesannetega kaasnes kõrgem auaste: ta ülendati leitnandiks arvates 28. novembrist 1927.¹⁹ Tollal oli Eesti kaitsevael kaks soomusrongirügementi, esimene neist asus Tapal ja teine Valgas. Novembris 1934 liideti senised kaks soomusrongirügementi üheks, asukohaga Tapal.

Tolleks ajaks oli juba selge, et soomusrongid on relvaliigina oma aja ära elanud, nad pidid sõjaolukorras toimima pigem raudteel liikuva soomustatud patareina, mille juurde kuulusid kuulipildujakompanii, jalaväerühm ja tehnikakompanii. Rahu ajal oli rügement väljaõppe- ja katteüksus.²⁰ Sõjalise tähtsuse vähenemisest hoolimata saatis väeosa jätkuvalt Vabadussõjast kaasa kandunud kuulsus. Pealegi paiknes Tapal legendaarne soomusrong „Kaptan Irv“. Ettevõtlik ja intelligentne ohvitserkond hoidis rahu ajalgi soomusrongi väeosad eliitväeosade tasemel.²¹ Teenimine sellises väeosas oli kindlasti isiksust kujundav kogemus.

Ehkki Hillar Palias ei teinud sõjaväes just peadpöörivat karjääri, oli ta edenemine stabiilne. Eesti sõjavägi võimaldas Paliasel veeta kolm kuud Poolas; 1931. aastal sai ta 10 000 senti preemiat tehnilise võistlustöö eest.²² Kapteni auaste anti talle 24. veebruaril 1936, kui ta oli 39-aastane. Teenistusandmed 1939. aastast näitavad, et teda on atesteeritud heade tulemustega; ta kuulus Sõjavägede Varustusvalituse Tehnikaosakonna alluvusse.²³ Paliasele oleks 1940. aastal omistatud majori aukraad, kui ta oleks jõudnud siirduda uuele ametipostile – tööstusmobilisatsiooni juhiks sõjaministeeriumis. Näib, et ta ise valmistus pealinna kolimiseks. Viive Medri koduarhiivis on säilinud ilus nahkehistöö – Hillar Paliasele rügemendist lahkumise puhul 1. aprillil 1940 kingitud fotoalbum. Kuid

¹⁸ Efraim Joel Dahli märkmed ühel lehel, dateerimata. KUSA.

¹⁹ ERA, f 495, n 13, s 33, lk 113.

²⁰ Tiit **Noormets**, „Soomusrongide organisatsioonist, konstruktsioonist ja relvastusest“ – Mati Õun, Tiit Noormets, Jaak Pihlak, *Eesti soomusrongid ja soomusronglased, 1918–1941* (Tallinn: Sentinel, 2003), 21. Suur tänu Tiit Noormetsale, kes e-kirjavahetuse käigus avardas ja täpsustas mu teadmisi soomusrongirügemendist. – T.P.

²¹ Jaak **Pihlak**, Mati **Õun**, „Nimekaid soomusronglasi“ – Õun *et al.*, *Eesti soomusrongid*, 23.

²² Raid, „Jutl. Hillar Palias 70-aastane“, 9.

²³ ERA, f 495, n 13, s 58, lk 100.

see elumuutus ei teostunud, hoopis suuremad muutused leidsid peagi aset: Eesti iseseisvuse langemine oli läve ees, peagi veeres sõda üle Eesti ja „ajalugu sai teise suuna“.²⁴

Mainitagu veel üht huvitavat seika. Ajakiri *Usurändur* kirjutab, et Hillar Paliasele tehti ülesandeks 1939. aastal Narva piiripunktis vastu võtta Nõukogude väeosad, kes baaside lepingu alusel tulid raudteed mööda Eestisse.²⁵ Guido Palias, ilmselt isa Hillar Paliase jutustusele tuginedes, teadis rääkida, et esimese väeosa Narva saabudes keeldunud vastutav Nõukogude ohvitser vagunist väljumast ja end esitlemast. Kas oli põhjuseks umbusk, hirm või piinlikkus viletsa sineli pärast? Hillar Palias ei saanud tulijatel lubada formaalsusi täitmata edasi liikuda ja teatas kummalisest tõrkest Eesti väejuhatusele. Viimaks toimus siiski asjakohane esitlemine ja olukord lahenes. Teisel korral olevat Nõukogude komissar väljunud rongist just siis, kui Narva kirikukellad hakkasid laupäeva õhtul kell kuus „püha sisse lööma“. Komissar olnud ilmselgelt liigutatud ja öelnud: „Kakskümmend viis aastat pole ma seda kuulnud. Mu ema ka palvetas.“²⁶ Isegi kui täpsed ajalootõigad neis kahes loos on tuhmunud, annavad need edasi tundeelulist tõde.

VEEL ÜKS KUTSUMUS: PASTOR JA JUTLUSTAJA

Isiklikult läbitunnetatud kristliku veendumuseni jõudis Hillar Palias 1920. aastal. Võib arvata, et enne Sõjaväe Tehnikakooli kursusele astumist veetis ta mõne aja vanematekodus Haapsalus. Ilmselt oli just see 23-aastasele noormehel järelemõtlemise ja elufilosoofilise raamistiku leidmise periood. Ta ristiti Haapsalus 1920. aasta maikuu baptisti jutlustaja August Johannsoni poolt. Ristimine toimus muidugi vabakiriklikus vormis vee alla kastmisega, kandes nõnda kõikehõlmava vaimse muutuse tähendust.

See Hillar Paliase isiklikus arengus pöördeline periood haakub laiemate ühiskondlike muutustega. Vabadussõda oli lõppenud. Eesti ehitas

²⁴ Viive Medri kirjalikud mälestused viiel lehel (1. juuni 2009). KUSA. Vt ka Guido Paliase e-kiri (29. juuni 2009).

²⁵ *Usurändur*, 3 (1969), 11.

²⁶ Guido Paliase kirjalikud mälestused neljal lehel (30. mai 2009). KUSA.

läbi raskuste üles omariiklust. Majanduslikud võimalused olid kitsavõitu. Noormees otsustas jätkata sõjaväelasena ja sel alal edasi õppida. Nagu öeldud, astus ta Sõjaväe Tehnikakooli Tondil ja oli aastatel 1920–1925 tallinlane. Näib, et tal polnud raskusi pealinna eluga harjumisel. „Ta üüris möbleeritud toa ja elas tollasel Kaasani tänaval Kaasani kiriku vastas.“²⁷ On võimalik, ehkki mitte kindel, et ta oli korteris oma vanema venna Wilhelmi juures, kes arhiiviandmete põhjal elas 1920. aastatel samuti Kaasani tänaval, maja nr 7 korteris 4.²⁸ Vend Wilhelmist ei saanud karjääri-sõjaväelast, kuigi temagi oli olnud tsaariarmees ja Vabadussõjas. Reservi määramise järel valis ta elutööks äritegevuse – muuhulgas viis ta pankroti veerelt öitsvale järjele maiustustevabriku Endla.²⁹

Hillar Paliase aga ühendas (mõneti üllatavalt) sõjaväelase töö sügavalt usuliste huvidega. Efraim Joel Dahl kirjutab Paliase lugemisharrastusest: „Ta armastas lugeda pühituslikku kirjandust.“ Raamatud olid enamasti saksa keeles, tema lemmikautoriks oli tollal kindralleitnant Georg von Viebahn, saksa osadusliikumise aktiivne tegelane.³⁰ Viebahn koondas usulise pöördumiskogemusega Saksa keisriarmee ohvitseri Usklike Ohvitseride Liidu raames ja avaldas XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses terve rea piibliseletuslikke-hingekosutuslikke traktaate ja kirjutisi.³¹ Arvestades Viebahi tuntust tollases saksa evangeelses kultuuriruumis, võib arvata, et tema eeskuju aitas Paliasel ületada mentaalset lõhet sõjaväelase identiteedi ja usutegelase identiteedi vahel. Olgu mainitud, et Venemaa mennoniitide mõjul leidis Eesti vabakogudustes ka patsifistlikku hoiakut. Näiteks keeldus Eduard Johannson (Heinla), hilisem Kärkla baptistikoguduse juht, tsaariarmees teenides püssi kätte võtmast.³²

Usulisse kirjandusse süüvimine viitab Paliase tõsimeelsusele kristlikes praktikates. Lisaks võttis ta Tallinnas osa Allika baptistikoguduse

²⁷ Efraim Joel Dahli märkmed ühel lehel, dateerimata. KUSA. Kaasani tänav kannab tänapäeval Liivalaia nime.

²⁸ Vt näiteks ERA f 495, n 7, s 388.

²⁹ Guido Paliase e-kiri (29. juuni 2009). KUSA.

³⁰ Efraim Joel Dahli märkmed ühel lehel, dateerimata. KUSA.

³¹ „Viebahn, Georg von (1840–1915)“ (H. Brandenburg) – *Evangelische Lexikon für Theologie und Gemeinde*. Bd. III. Hg. Helmut Burkhardt, Uwe Swarat et al. (Wuppertal und Zürich: R. Brockhaus Verlag, 1994).

³² [Eduard **Heinla**], *Aednikupoisist jutlustajaks* (Tallinn: Allika, 2006), 66–75.

tegevusest. „Laulukooris laulsime kõrvuti,“ meenutab Dahl.³³ Tundub, et viis Tallinnas veedetud aastat ei olnud mitte ainult sõjaväelise ettevalmistuse ajaks, vaid ka isiksusliku küpsemise periood, mil Paliases vormus selgus ka tema teise ja vahest peamise kutsumuse – vaimulikutöö asjus.

Vaimulikul alal asus Palias tõsisemalt tegutsema 1925. aastal, kui siirdus Tapale. Sõjaväelaseameti kõrval alustas ta kaastegevust Tapa baptistiskoguduses – mis esialgu oli Lehtse koguduse osakond. Rajati noortetöö ja pühapäevakool; alates 1926. aastast tegutses laulukoor.³⁴ Kui Tapa kogudus sai 1932. aastal iseseisvaks ja aasta lõpul senine vaimulik juht Philipp Gildemann (Viling Varalaid) Tartusse kolis, teenis Palias jutlustaja (tänapäevases mõttes pastori) kohusetäitjana. Võimalik, et pastori kohusetäitjaks jäi ta pieteeditundest. Ikkagi sõjaväelane... Tegelikult täitis Palias koguduses kõiki vajalikke juhiülesandeid.

On selge, et päriselt ei saanud Palias vältida valikuid, vahest isegi pingeid, mis tekkisid ta kahest paralleelsest kutsumusest. Kuivõrd osales Palias näiteks rügemendi seltskondlikus elus, ei oska siinkirjutaja öelda. Võib arvata, et mingil määral oli see ohvitseri kohus. Pealegi oli Eesti ohvitseri kasvatatud nõnda, et nad oskaksid käituda söögilauas, ametlikel vastuvõttudel, seltskondlikel koosviibimistel, ühesõnaga – ohvitser oli ka seltskonnategelane. Teisalt aga – tollane vabakirikute vaimulaad üldkultuuris osalemist just ei soodustanud, pigem vastanduti. Kuidas lahendas selle vastuolu kapten ja pastor Palias? Andmeid sellele küsimusele vastamiseks napib.

On siiski selge, et soomusrongirügemendis ei tegeldud ainult rutiinse tööga. Rügemendi staap asus endises Tapa mõisa härrastemajas, XIX sajandi esimesel poolel klassitsistliku ilme saanud hoones. Seal oli ka ohvitseride kasiino saaliga, kus toimusid ametlikud vastuvõttud ja ballid. Väeosas toimusid filmiõhtud, tegeldi spordiga, korraldati kursusi ja moodustati laulukoor. Eriti pidulikult tähistati jõule ja võeti vastu uut aastat.³⁵ Üritusi korraldati peredele ja ohvitseride lastele. Hillar Paliase abikaasa Gerthale meeldis seltskondlik suhtlemine. Gertha oli „rõõmsameelne,

³³ Efraim Joel Dahli märkmed ühel lehel, dateerimata. KUSA.

³⁴ Richard **Kaups**, toim, *50 aastat apostlite radadel: joomi baptisti koguduste eluarengust Eestis* (Keila: E.B.K. Liidu kirjastus, 1934), 88.

³⁵ Harri **Allandi**, *Tapal paiknenud soomusrongirügement sõnas ja pildis* (Tapa, 2007), 32, 59.

spontaanne, teravmeelne, otsekohene ja musikaalne“ noor naine, keda poeg Guido iseloomustab „täiesti lavainimesena“ ja lisab: „Kui rügemendis oli ohvitseride jõulupuu, paluti teda lastele jutustada. Ema rääkis, et ka kõik ohvitseriprouad tulid siis kuulama.“³⁶ Võib arvata, et Hillar Paliase seltskondlik elu seevastu jäi tagasihoidlikuks ta pietistlik-tõsise meelelaadi tõttu, kuid mingi erak ta kindlasti ei olnud.

Samas pole kahtlust, et Palias oli aktiivne vaimulikul alal – ta arendas noort kogudust. 1930. aastate keskpaiku oli Tapa baptistikoguduses 30–40 täisõiguslikku liiget, kuid kaasa haaratud oli hoopis rohkem inimesi: lapsi, noori, koguduse sõpru. Kogudusel oli Laial tänaval üüritud ruum.³⁷ Väikelinnas oli sellise noorusliku koguduse tegevus märkimisväärtne, eriti arvestades vabakogudusele omast aktiivsust. Taustateabena olgu öeldud, et 1934. aasta rahvaloenduse järgi elas Tapal 3700 inimest.³⁸ Palias oli avatud koostööle kohaliku metodisti kogudusega. Helga Kivisild meenutas, et kui tema 1939. aastal Tapale tuli, oli baptistidel ja metodistidel ühine pühapäevakool.³⁹ See tugevdas vabakoguduste mõju linnas veelgi. Hiljem, nõukogude ajal, kasutasid mõlemad kogudused ühiselt metodistide palvemaja, ja teevad seda kuni tänaseni.

Hillar Paliasel oli mentori ja hingehoidja oskusi, mida elukutseliselt sõjaväelaselt ei oskaks oodata. Ülo Meriloo kirjeldas, kuidas ta 1940. aasta sügisel maapoisina Tapa gümnaasiumi minnes leidis Paliaste peres toetatavat suhtumist. „Gottfried [Hillar] ja Gerda [Gertha] võtsid mind [otse] kui sugulast ja noort kristlast vastu.“⁴⁰ Hillar Palias oli koguduse noorte silmis suur autoriteet. Ta kõneles lühidalt, mõttetihedalt, meeldejäädvalt. Jumalateenistuse lõpul ei jäänud ta inimestega pikalt juttu ajama – andis kätt, jättis hüvasti. Nagu kooliõpetaja pärast tundi. „Aga kõnetunnid olid tal ka, seal ta vestles ja andis nõu.“⁴¹ Tõnis Nõmmik mainib, et eraviisiliselt pidas Palias hingehoidlikke vestlusi ka väeosa ajateenijatega, ehkki ametlikult tal kaplanitööks õigust ei olnud.⁴²

Hillar Palias abiellus 1932. aasta sügisel juba mainitud Gertha Plutu-

³⁶ Guido Paliase e-kiri (29. juuni 2009). KUSA.

³⁷ Kaups, *50 aastat apostlite radadel*, 88–89.

³⁸ Allandi, *Tapal paiknenud soomusrongirügement*, 5.

³⁹ Helga Kivisilla suulised andmed (4. november 2009).

⁴⁰ Ülo Meriloo suulised andmed (28. märts 2009).

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Tõnis Nõmmik, *Vaimulikud kaitsejõududes. Eesti kaitseväge kaplaniteenistus ja selle eelugu* (Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, 2005), 111.

sega. Abielludes oli Hillar 35-aastane, mis lubab järeldada, et perekonna loomise otsus oli kaalutletud ja küps. Väljavalitu Gertha⁴³, sündinud 7. jaanuaril 1912. aastal, oli pärit Lehtse vallast Aegviidust. Ta ema Anna Marie ja isa Karl olid Kadrina luteri koguduse kirjades, esimene pärit Loo-bult, teine Jõeperelt.⁴⁴ Gertha oli abielludes 20-aastane. Tapa linna perekonnaregister näitab, et abielu vormistati 6. oktoobril 1932. Tunnistajatenä on dokumentides märgitud Alfred Karelson ja Philipp Gildemann; mõlemad kuulusid baptisti koguduse juhtkonda.⁴⁵ Hillari ja Gertha abielust sündis kaks last – poeg Guido ja tütar Viive.

TEISE MAAILMASÕJA KEERISES

Tapal paiknenud soomusrongirügemendi viimsed päevad jõudsid kätte 1940. aasta sügisel, kui Eesti poliitiline saatus kujundati ümber juunipöörde järellainetuses. Peatselt demonteeriti soomusrongide suurtükid. Soomusrongirügement likvideeriti täielikult 1941. aasta alguses – võib arvata, et enamik lahinguvaguneid lammutati.⁴⁶

Ilmselt millalgi 1940. aasta sügisel sattus Hillar Palias Punaarmee, võimalik, et sündmuste käigus, millega moodustati Eesti sõjaväest Punaarmee korpus. Guido Paliase mäletamist mööda määrati Hillar Palias Tartus sidepataljoni komandöri abiks. Usu pärast kuulati teda mitu korda üle. Nõukogude instantsid ei võtnud esialgu siiski midagi otsustavamat ette, sest Palias jäi sidepataljoni. Ta olevat kord isegi Tartu Immaanueli Baptistikoguduses jumalateenistusel punaarmeelase mundris kõnele- nud.⁴⁷ Ajad olid tõesti täis ootamatusi.

Teatavasti taganesid Nõukogude väed sõja alguses kiiresti edasi liikuvate Saksa armee üksuste ees. Paljud vastu- või päritahtsi Punaarmeele võetud eestlased andsid end sakslaste kätte vangi. Hillar Palias koos

⁴³ Artiklis kasutatakse ametlikku nimekuju Gertha. Sõbrad ja tuttavad kasutasid sageli eesti keelele omasemaid versioone (Gerda või Gerta).

⁴⁴ Väljavõte Kadrina koguduses 1. juulini 1926. a. peetud perekonnaraamatust, nr 1311 (14. september 1932). Tapa linna perekonnaregister. Lääne-Viru Maavalitsuse arhiiv.

⁴⁵ Tapa linna perekonnaregister, kd III, lk 184, ja abieluregister, lk 62. Lääne-Viru Maavalitsuse arhiiv.

⁴⁶ Noormets, „Soomusrongide organisatsioonist“, 21 jj.

⁴⁷ Guido Paliase kirjalikud mälestused neljal lehel (30. mai 2009). KUSA.

mitme teise eestlasega andis end vangi Pihkva piirkonnas Porhovi juures. Guido Palias kommenteerib: „Sellega lõppes siis isa Teise maailmasõja rindeseiklus – ta ei saanud seal isegi haavata.“⁴⁸

Ehkki Eesti piirile lähemal vangi võetud eestlased saadeti sakslaste poolt tol perioodil tavaliselt kohe Eestisse tagasi, läks Paliasel teisiti. Tema oli juba pisut kaugemal Venemaal ja ilmselt ei teinud Saksa armee otsustajad seal enam eestlastest ja venelastest sõjavangide vahel vahet või polnud selleks lihtsalt aega. Hillar Palias saadeti vangilaagrisse Königsbergi lähedal. Eesti riigiarhiivis säilinud Stalag I-A nõukogude sõjavangide nimekirjas 10. detsembrist 1941 leidub Hillar Paliase nimi. Tema auastmeks on saksa keeles „Hauptmann“, st kapten, koduseks aadressiks on märgitud Tapa, Niguli pst 18A.⁴⁹

Palias oli Königsbergi lähedal sõjavangis seitse või kaheksa kuud. Ehkki vangilaagriolud sõja alguses ei olnud nii kohutavad kui sõja lõpu poole, jõudis 800–900-st mehest siiski paar-kolmkümmend selle aja jooksul nälga surra. Hillar Palias oli üks esimesi, kes laagris oleku ajal sai kodust toidupaki. Abikaasa Gertha saatnud selle kellegi Saksa ohvitseriga Eestist Königsbergi – ja pakk jõudis kohale. Saatusekaaslased kogunesid kõhnunud kapten Paliase ümber, kui ta paki avas. Ta jagas paki sisu teistega... ja sai tänu sellele laagris härrasmehe kuulsuse. Paliase hilisem tõdemus olnud, et näljas inimene muutub kergesti loomalikuks.⁵⁰ Teda ennast hoidsid inimlikkust kaotamast ta usulised veendumused, moraalne selg-roog ja isiksuseomadused.

Ilmselt millalgi 1942. aasta keskpaiku jõudis Hillar Palias tagasi kodumaale. Temast sai Tapa linnavalitsuse töömehet juhataja.⁵¹ Selles ametis töötas ta sakslaste ajal tõenäoliselt kuni Eestist lahkumiseni 1944. aastal. Paliasele meeldis sakslaste ametliku asjaajamise korrektsus; ta tuli oma tööülesannetega hästi toime.

Ülo Meriloo mäletas rääkida, et Palias oli pärast sõjavangist naasmist suure pinge all.⁵² Vangilaagri mälupildid nii kergesti ei unune! Ta enda ja pere tulevik oli ebakindel. Pealegi tuletasid tuttavad paigad meelde ras-

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ ERA, fR-1606, n 1, s 187, lk 82.

⁵⁰ Guido Paliase kirjalikud mälestused neljal lehel (30. mai 2009). KUSA.

⁵¹ Raid, „Jutl. Hillar Palias 70-aastane“, 9.

⁵² Ülo Meriloo suulised andmed (28. märts 2009).

kete aegade traagikat. Soomusrongirügemendi territooriumi olid hõivanud sakslased. Sealsamas, nn Irve kasarmus, oli sõjavangide laatsarret. Heljo Jooritsa mälestuste järgi puhkes 1942. aasta suvel vangide seas kõhutiüfus. Igal hommikul veeti vankritel ihualasti laipu rügemendi vanasse lasketiiru. Seal lükati surnukehad kärudelt otse kraavi. „Kui rida täis sai, lasti mäest kruusa peale. Ja kõik kordus, hauaküngas kasvas.“⁵³ Suremus vähenes alles 1943. aastal. On selge, et endine rügemendi ohvitser märkas-teadis ja elas hinges läbi sündmusi, mis leidsid aset ta silme ees, ta endises töökohas. Palias leidis sisemist tasakaalu palvetades; tol eluperioodil palvetanud ta umbes tund aega igal hommikul.⁵⁴

Kõigest hoolimata ei unustanud Palias pastoraalset kutsumust. Kui Meriloo sai 1944. aastal kutse Saksa sõjaväkke, läks Palias temaga jaama hüvasti jätma. Nad jalutasid perroonil ja kogenud ohvitser andis noorukile nõu, kuidas sõjaväes käituda. Ta seletas kutsealusele 91. psalmi, mille kokkuvõttev sõnum oli „Sa jääd kõigekõrgema kaitse alla“. Meriloo sõitis määratud kogunemispaika Kloogale. Hillar Palias aga läks üsna pea Haapsallu ja sealt edasi Rootsi.⁵⁵ Ta abikaasa ja lapsed olid Stockholmi jõudnud juba augusti keskpaiku laevaga „Juhan“. Palias ise järgnes neile kolm-neli nädalat hiljem, tänu sellele, et sai koha väikeses paadis, millega siirdus Rootsi mitu Eesti politseinikku.⁵⁶ Oli varasügis 1944.

Palias ei saanud küll tollal tõsitäpselt teada kaasohvitseride, näiteks soomusrongirügemendi ülemate kolonellide Karl Tallo ja Voldemar-Karl Kohti saatusest, kes lasti maha Nõukogude vangilaagrites 1942. aastal.⁵⁷ Kindlasti teadis ta aga arreteerimistest ja inimeste kadumistest. Hilisemad arvestused näitavad, et Paliase koolikaaslastest – Sõjaväe Tehnikakooli esimese lennu 71 lõpetanust – represseeris nõukogude võim 26.⁵⁸ Siinkirjutajal puuduvad andmed, miks või kuidas Palias ise pääses 1941. aasta juuniküüditamisest või arreteerimisest. Kas ehk sellepärast, et ta oli Punaarmees? Aga nüüd, kui ta oli olnud Saksa sõjavangis ja siis saksa-

⁵³ Allandi, *Tapal paiknenud soomusrongirügement*, 89.

⁵⁴ Guido Paliase kirjalikud mälestused neljal lehel (30. mai 2009). KUSA.

⁵⁵ Ülo Meriloo suulised andmed (28. märts 2009).

⁵⁶ Guido Paliase kirjalikud mälestused neljal lehel (30. mai 2009). KUSA.

⁵⁷ Allandi, *Tapal paiknenud soomusrongirügement*, 79, 85. Vt ka mõnede teiste soomusrongirügemendi ohvitseride saatusi: Oun *et al.*, *Eesti soomusrongid*, 23–34.

⁵⁸ Seene, *Eesti Vabariigi Sõjaväe Tehnikakool*, 27.

aegse linnavalitsuse teenistuses, ei olnud tarvis olla prohvet, et taibata, kui riskantses olukorras oli ta 1944. aasta sügisel. Ta aimas inimliku ette­nägelikkusega, mis teda oleks oodanud, kui ta oleks lähenevate Nõukogu­de vägede kätte sattunud.

ELUETAPP ROOTSIS

Paliased otsisid pärast Rootsi jõudmist kontakti eestlastega. Põgenike jaoks oli tähtis säilitada järjepidevust nii palju kui võimalik. Lisaks teiste­le paguluses rajatud organisatsioonidele aitasid ka kogudused järjepidevust hoida. Paliased osalesid eesti baptistide töös nn Stockholmi Tabernaakli koguduses. Gertha oli juba Eestis, Tapa koguduses, koondanud enda ümber tütarlasterühma ja laulnud koguduse kooris; ta „laulis väga hästi“.⁵⁹ Rootsis oli eestlaste vabakoguduslik tegevus sõjajärgsel kümnendil küllaltki aktiivne.⁶⁰ Kuid oli selge, et põgenike elu oli pöördumatult muutunud. Hillar Paliase jaoks sisaldas muutus muuhulgas sõjaväelase­karjääri lõppu. Ta pühendus nüüd peaaesjalikult kogudusetööle.

Rootsis ordineeriti Hillar Palias täisõigustega vaimulikuks, ehkki tegelikult oli ta pastori tööd teinud juba aastaid. 1949. aastal kirjutatakse Stockholmi Tabernaakli eesti koguduse protokolliraamatusse: „Seoses leivamurdmise toimetamisega tõuseb esile abijutlustajate ordineerimise vajadus. V[end]. H. Palias, Eestis koguduse vanemana ja Tabernakel’is, on leivamurdmisi varem toimetanud, kuid on ordineerimata. Seetõttu otsustati mõlemad v.v. [vennad] H. Palias ja O. Loogna ordineerida abijutlustajateks.“⁶¹ Tsitaadis mainitud Oskar Loogna oli hiljem aasta­kümneid Stockholmi eesti baptistide üheks vaimulikuks juhiks.

Tegelikult täitis Hillar Palias ülesandeid eesti pagulaskoguduses kohe algusest peale. Ta valiti novembris 1945 Tabernaakli eesti koguduse nõu­kogusse.⁶² Tema roll muutus veelgi kaalukamaks alates 1946. aastast, kui

⁵⁹ Helga Kivisilla suulised andmed (4. november 2009).

⁶⁰ Aarand **Roos** ja Peeter **Kaups**, „Väliseesti koguduste tööst“ – *Osaduses kasvanud: kirjutisi Eesti EKB koguduste loost*. Üllas Linder ja Toivo Pilli, koos ja toim (Tallinn: Eesti EKB Koguduste Liit, 2009), 46–48.

⁶¹ Nõukogu koosoleku protokoll nr 40 (15. mai 1949). Stockholmi neljanda baptisti koguduse (Tabernaakli) eesti osakonna täiskogu ja nõukogu koosolekute protokolliraamat (STKP), KUSA.

⁶² Täiskogu koosoleku protokoll nr 12 (18. november 1945). STKP, KUSA.

mitu vabakirikute juhtivat tegelast siirdus Rootsist edasi USA-sse või Kanadasse. Töö oli laiahaardeline. Koguduses oli 1947. aasta lõpul 211 täisõiguslikku liiget, pühapäevakoolis käis umbes 35 last.⁶³ 1949. aastal elas vaid 53 liiget Stockholmis ja selle lähemas ümbruses, kuna ülejäänud olid „laiali paisatud üle terve Rootsi“. Üle neljakümne koguduseliikme elas välismaal.⁶⁴ Nendega püüti jõudumööda kirja teel ühendust pidada. 1950. aasta lõpuks oli koguduse liikmete arv vähenenud 155-le, sest mitmed olid siirdunud Rootsist teistesse maadesse.⁶⁵ Mõned isikud, kellel kontakt kogudusega katkenud, kustutati nimekirjast.⁶⁶

Tabernaakli eesti kogudusel oli tollal märkimisväärne sotsiaaltöö. Hillar Palias oli sotsiaaltoimkonna kaastöeline, pärast Evald Männi lahkumist USA-sse oli ta toimkonna juhataja. Aastatel 1947–1948 kulus lõvi-osa sotsiaaltoimkonna vahenditest pakkide saatmiseks Saksamaale. 1947. aastal olid toimkonna kulud 1093 Rootsi krooni.⁶⁷

Hillar Paliase tegevust Stockholmi vabakoguduslikes ringides võiks iseloomustada järgmiselt: ta aitas kaasa praktilises asjaajamises, ta jutlustas, viis vajadusel läbi jumalateenistusi ja vaimulikke talitusi ning koordineeris koguduse tegevust, ta külastas koguduse tööpunkte, aitas kaasa koguduse sotsiaalhoolekande töös ja emigratsioonikomitees. Näib, et Paliaselt otsiti abi, kui oli tarvis korrektset ja praktilist asjaajamist. Kui Voldemar Korjus tegi ettepaneku korrastada koguduse lauluraamatud, siis „valitakse asja läbiviijaiks vennad E[ngelhard]. Korjus ja H[illar]. Palias“.⁶⁸ Samuti oli Palias 1948. aastal vähemalt mõnda aega koguduse „vahtmeister“⁶⁹ – amet, mis nõudis keskmisest rohkem esinduslikkust ja tasakaalukust.

Hillar Paliase jutlused olid sageli pühitsusteemalised; eetiline eluviis ja usuline kogemus olid talle südamelähedased teemad. 1948. aastal valiti ta ametlikult Tabernaakli eesti koguduse abijutlustajaks ja – nagu

⁶³ *Ibid.*, nr 27 (6. jaanuar 1948). STKP, KUSA.

⁶⁴ *Ibid.*, nr 35 (23. jaanuar 1949). STKP, KUSA.

⁶⁵ *Ibid.*, nr 43 (14. jaanuar 1951). STKP, KUSA.

⁶⁶ Nõukogu koosoleku protokoll nr 46 (2. september 1950). STKP, KUSA.

⁶⁷ Täiskogu koosoleku protokoll nr 27 (6. jaanuar 1948). STKP, KUSA.

⁶⁸ *Ibid.*, nr 32 (30. mai 1948). STKP, KUSA.

⁶⁹ Jumalateenistuste ajal oli Palias täitnud „vahtmeisteri“ ülesandeid varemgi. Nõukogu koosoleku protokoll nr 17 (17. veebruar 1946). STKP, KUSA.

mainitud – ordineeriti 1949. aastal. Koos Oskar Loognaga aitas ta korraldada jumalateenitusi Eskilstunas,⁷⁰ kus baptistid hakkasid eestikeelseid jumalateenistusi läbi viima juba 1946. aastal.⁷¹ Samuti oli tema ülesandeks eestikeelse vaimuliku töö korraldamine Nyköpingis.⁷² Aastaks 1950 on tema roll Eskilstunas vähenenud, sest sealset tööd hakkas juhtima Aleksander Sündma.⁷³

Aastateks 1949–1950 oli Hillar Palias kujunenud Tabernaakli eesti osakonna üheks juhtfiguuriks, kes toetas tollast põhijutlustajat (pastorit) Artur Proosi ja töötas käsikäes teise abijutlustaja Oskar Loognaga. Artur Proos pidi sageli viibima reisidel, sest tema vastutada oli eestikeelne töö kogu Rootsis.⁷⁴

1950. aasta jaanuaris teatas Artur Proos oma lahkumisest jutlustaja kohalt,⁷⁵ kuid veel kaheksa kuud hiljem arvas kogudus, et uue jutlustaja valimised võib aasta lõpuni edasi lükata, sest abijutlustajad täidavad vajalikud ülesanded ja neil on koguduse usaldus.⁷⁶ Vajadusel viis Hillar Palias läbi ka ristimistalitusi.⁷⁷ Ta oli hingehoidja ja külastas haigeid. Jaanuaris 1951 otsustas kogudus „ühel häälel“, „et vennad H. Palias ja O. Loogna juhiks ühiselt kogudust nagu varemalt“.⁷⁸

Mööda ei maksa minna veel ühest seigast. Palias oli koos Oskar Loognaga võõrsile asunud baptistide ehk Eesti Baptisti Keskkooandise emigratsioonikomitee liige. Komitee ülesandeks oli aidata Rootsist edasi rändavaid pagulasi dokumentide vormistamisel. 1951. aastal lõpetas komitee oma tegevuse, kuid selle tööst annab aimu kokkuvõtte ühes keskkooandise konverentsi protokollis:

Emigratsiooni komitee on püüdnud kõikipidi abistada viisumite saamiseks neid, kes on soovinud lahkuda Rootsist. Komitee on pidanud kirjavahetust vastavate emigratsiooni asutustega ja isiklikult astunud nende

⁷⁰ Täiskogu koosoleku protokoll nr 27 (6. jaanuar 1948). STKP, KUSA.

⁷¹ Nõukogu koosoleku protokoll nr 17 (17. veebruar 1946). STKP, KUSA.

⁷² Täiskogu koosoleku protokoll nr 34 (31. oktoober 1948). STKP, KUSA.

⁷³ *Ibid.*, nr 40 (15. jaanuar 1950). STKP, KUSA.

⁷⁴ *Ibid.*, nr 40 (15. jaanuar 1950). STKP, KUSA.

⁷⁵ Nõukogu koosoleku protokoll nr 43 (8. jaanuar 1950). STKP, KUSA.

⁷⁶ Täiskogu koosoleku protokoll nr 49 (24. september 1950). STKP, KUSA.

⁷⁷ *Ibid.*, nr 42 (24. september 1950). STKP, KUSA.

⁷⁸ *Ibid.*, nr 43 (14. jaanuar 1951). STKP, KUSA.

esindajatega kontakti. Paljud on saanud komitee kaastegevusel viisumeid peamiselt Kanadasse.⁷⁹

Paliase oskus ametiasutustega asju ajada tuli komitee tegevuses kindlasti kasuks.

Hillar Paliasest rääkides ei tohi unustada abikaasa Gertha rolli. Juba Eestis oli Gertha koguduse ettevõtmiste ja osaduselu korraldaja. Ta tegemised piirduvad küll peamiselt laste- ja noortetöoga, samuti kooris laulmisega. Need alad olid traditsiooniliselt naiste pärusmaaks tollastes vabakogudustes.

Rootsis – oktoobris 1945 – valiti Gertha Palias Tabernaakli eesti koguduse käsitööringi juhatusse.⁸⁰ Pisut hiljem leiame teda korraldamas pühapäevakooli tööd.⁸¹ Ta kuulus ka nn „õdede komiteesse“ ehk naisringi, mis täitis „majanduslikke ülesandeid“.⁸² Naisring aitas korraldada koguduse koosviibimiste toitlustamist. Neis vabatahtlikes kogudusetöö valdkondades osales Gertha aastaid. Septembris 1950 astus ta pühapäevakooli tööst mõneks ajaks tagasi. Naisringi organiseeritud tegevusest ei ole 1950. aasta koguduse aruandes juttu. Kas tähendas see, et ringi tegevus oli soikunud, või hoopis, et ringi tegevust peeti nii endastmõistetavaks, et seda aruandes eraldi ei mainitud? 1951. aasta alguses valiti Gertha Palias jälle pühapäevakooli tööjuhaks.⁸³

Siiski oli Paliaste põgus eluperiood Rootsis juba lõpule jõudmas. Koos mitme teise kaasmaalasega otsustasid nad siirduda Kanadasse.

ELUETAPP TORONTOS

Kanadasse jõudsid Paliased 1951. aastal, ilmselt kevadel. Seal võtsid saabujaid vastu tuttavad, kes juba varem vahtralehemaale jõudnud. Torontos oli 1949. aastal rajatud eestikeelne baptistikogudus, mis esialgu tegutses

⁷⁹ Eesti Baptisti Keskkooondise konverentsi protokoll (Borâsis, 25. märts 1951). KUSA.

⁸⁰ Täiskogu koosoleku protokoll nr 11 (21. oktoober 1945). STKP, KUSA.

⁸¹ Täiskogu koosoleku protokoll nr 17 (19. aprill 1946), protokoll nr 35 (23. jaanuar 1949). STKP, KUSA.

⁸² *Ibid.*, nr 20 (1. september 1946). STKP, KUSA.

⁸³ Täiskogu koosoleku protokoll nr 42 (24. september 1950), protokoll nr 43 (14. jaanuar 1951). STKP, KUSA.

New Yorgi eesti baptistikoguduse osakonnana.⁸⁴ Hillar ja Gertha Palias võeti Toronto Eesti Baptisti Koguduse liikmeteks 24. juunil 1951. Peagi soovitatakse, et Hillar võtaks enda peale välismisjonikomitee töö suunamise.⁸⁵ Komitee korraldas misjoniõhtuid ja toetas misjonäre aineliselt. Veel seitseteist aastat hiljem, 1968. aastal, valiti Hillar Palias taas välismisjonikomitee juhatajaks.⁸⁶ Gertha Palias oli tegev õdede koondises ehk naisringis.⁸⁷ Kogudus oli saanud endale toeks usaldusväärse ja elujõulise perekonna.

Muidugi ei piirdunud elu Kanadas vaid kogudusetööga. Tuli rajada oma kodu, leida sissetulekuallikaid. Hillar Palias pidas leivateenimiseks lihtsaid ameteid, pikka aega töötas ta ühes keemiaettevõttes, pestes katseklaase ja muid töövahendeid. Selle artikli autori silma ega kõrvu ei jäänud üheski dokumendis ega vestluses, et Palias oleks taga kahetsenud pooleli jäänud sõjaväelasekarjääri ja majanduslikult kindlustatud elu. Viive Medri sõnul ei meenutanud tema isa oma sõjaväelaseaastaid. Jääb mulje, et see oli ta elus seljataha jäänud peatükk. Nüüd nihkus esiplaanile vaimulikukutsumus.⁸⁸

Ei ole eriti üllatav, et Hillar Palias on Torontoski varsti koguduse juhtkonnas. Ta valiti 1954. aastal koguduse juhatusse ehk nõukogusse.⁸⁹ See oli koguduses ebastabiilne aeg, sest otsiti uut pastorit, pärast seda kui koguduse ja senise karjase Richard Kaupsi teed lahkesid. Koos koguduse vendadega, nagu Victor Krabi, Alfred Turve ja teised, aitas Palias juhatada pühapäevaõhtuseid jumalateenistusi; hommikused teenistused olid tol üleminekuajal Karl Välja vastutada. Sageli viis Palias läbi laupäevaõhtuseid palvekoosolekuid.⁹⁰ Ehkki Palias oli vabakirikute koostöö pooldaja ja suhtles „allianssmeelselt“, nagu tollal tavatseti öelda, oli ta peatähelepanu siiski kodukoguduse teenimisel.

⁸⁴ Täiskogu koosoleku protokoll nr 1 (26. juuni 1949). Toronto Eesti Baptisti Koguduse (TEBK) protokolliraamat nr 1, Toronto Eesti Baptisti Koguduse arhiiv (TEBKA).

⁸⁵ *Ibid.*, nr 35 (24. juuni 1951), nr 36 (18. august 1951), nr 38 (28. oktoober 1951). TEBK protokolliraamat nr 2, TEBKA.

⁸⁶ *Ibid.*, nr 236 (27. jaanuar 1968). TEBK protokolliraamat nr 5, TEBKA.

⁸⁷ *Ibid.*, nr 52 (10. jaanuar 1953), TEBK protokolliraamat nr 3, TEBKA.

⁸⁸ Viive Medri suulised andmed (16. veebruar 2010).

⁸⁹ Täiskogu koosoleku protokoll nr 61 (2. jaanuar 1954), TEBK protokolliraamat nr 3, TEBKA.

⁹⁰ Nõukogu koosoleku protokoll nr 68 (9. jaanuar 1954). TEBK Nõukogu Protokolliraamat, TEBKA.

Kogudus vastas usaldusega – 1956. aastal sai Hillar Paliasest Toronto Eesti Baptisti Koguduse abijutlustaja, sisuliselt kaaspastor.⁹¹ Abijutlustaja rolli täitis ta oma iseloomule sobiva kohusetruudusega⁹² kuni elu lõpuni. Jutlustaja Kaljo Raidi ära olles juhatas ta sageli nõupidamisi, suunas koguduse tööd ja viis läbi jumalateenistusi. Tuli ette sedagi, et pastor Raid ei jõudnud äripäeva õhtul palvetundi. Siis küsis Palias, kas pastor on volitanud kedagi palvust juhutama. Kui vastus oli eitav, täitis ta ise rahuliku väarikusega seda ülesannet. 1969. aasta aruandekoosolekul tänab Kaljo Raid Hillar Paliast ja kriipsutab alla viimase „ennastsalgavat tegevust“.⁹³

Palias võttis baptistikoguduse missiooni kokku järgmiselt: koguduse eesmärk on „töötada inimeste päästmiseks ja usklikute usuelu süvendamiseks“.⁹⁴ Pole kahtlust, et sellega väljendas ta läbitunnetatud veendumust, mida ise püüdis rakendada. Evangeeliumikuulutus ja pühituspüüdlus – need kaks sihti põimusid. Paliasele usaldati sageli delikaatsed, kuid otsusekindlat suhtlemist nõudvaid ülesandeid. Ta vestles inimestega, kellel oli moraalseid või usulisi kriise. Kui koguduse juhatus leidis, et majahoidja hoolsus jättis soovida, siis volitati just Paliast „olukorda selgitama“.⁹⁵ Samas täitis ta praktilisi ülesandeid, kui olukord nõudis. 1960. aastal palus koguduse juhatus tal muretseda kaks pühaõhtusöömaaja karikat.⁹⁶ Olgu mainitud, et aastaid hoolitsesid Paliased pühaõhtusöömaaja laua katmise eest. 1962. aastal, nagu ka hiljem, on Hillar Palias tegev koguduse suvelaagrite korraldustoimkonnas; uue kiriku valmimisperioodil pidas ta läbirääkimisi ehituse jätkamiseks vajaliku eralaenu saamiseks.⁹⁷

Teoloogiliselt oli Palias mõjutatud pühituskristluse mõttemiisist. Ta kasutas elu lõpuaastatelgi XIX ja XX sajandi pühitusliikumiste keelt ja

⁹¹ Täiskogu koosoleku protokoll nr 83 (28. jaanuar 1956), TEBK protokollid raamat nr 3, TEBKA.

⁹² Raid, „Jutl. Hillar Palias 70-aastane“, 9.

⁹³ Täiskogu koosoleku protokoll nr 243 (25. jaanuar 1969). TEBK protokollid raamat nr 5, TEBKA.

⁹⁴ Täiskogu koosoleku protokoll nr 43 (14. jaanuar 1951). STKP, KUSA.

⁹⁵ Nõukogu koosoleku protokoll nr 72 (28. mai 1954). TEBK Nõukogu Protokollid Raamat, TEBKA.

⁹⁶ *Ibid.*, nr 161 (23. juuni 1960) TEBK Nõukogu Protokollid Raamat, TEBKA.

⁹⁷ *Ibid.*, nr 176 (1. juuni 1962), nr 180 (6. november 1962), nr 196 (4. juuli 1964), nr 242 (23. mai 1968). TEBK Nõukogu Protokollid Raamat, TEBKA.

sõnavara: kõneledes enda isekusest loobumisest kui „surmaelust“, usust tulenev rahulik kindlustunne on tema jaoks „hingamine Jumalas“. Näiteks kirjutab ta 1969. aastal, pisut enne oma surma: „Vähesed usklikud hingavad Jumalas. Seal on vaikus, rahu, vaimumeel, elu liigub ilma mürinata.“⁹⁸ Ehkki ta pööras suurt tähelepanu vaimulikule edasipüüdlikkusele ja pühendumisele, oli ta usulaad tasakaalukas:

On igatsus leida loomulikke usuelu aluseid ja väljendusi, millised oleks vaimulikud ja ehtsad. Igasugune inimlik lisandus moonutab Jumala aulist kuju ja vaimuelu tõelist mõistmist ja sellepärast [leidub] ka palju kõikumisi usuelus. Vist ainukene tee on järjekindel, teadlik surmaelu.⁹⁹

Pühitusliikumiste vaimulaadi juurde kuulus lahutamatu sotsiaalne ja hingehoidlik tundlikkus.

Näib, et hingehoidlikule tegevusele pühendas Palias elu lõpu poole rohkem aega kui varem. Ta külastas vanu ja haigeid. Külastused olid mõistagi seotud kuludega ja ehkki kogudus abijutlustajale palka ei maksnud, tasuti talle reisikuludeks 25 dollarit kuus. Hillar Palias tegutses aastaid ka koguduse külastuskomitee juhatajana; tal on vabatahtlikke abilisi.¹⁰⁰ Hingehoidlik ja toetav hoiak kombineerus samas rangusega mõningates moraali küsimustes: 1957. aastal rõhutas ta, et koguduse liige, kes abiellub „uskmatuga“, tuleks kustutada koguduse liikmete nimekirjast.¹⁰¹ Tänapäeva vabakoguduste vaatenurgast on tegemist üsna jäiga seisukohaga.

Teatud puritaanlikku mõõdukust käitumises paistab Paliases isiku laadis. Talle ei meeldinud pinnapealne jutuajamine, kuigi tal oli piisavalt seltskondlikku vilumust. Ta tavatses koosviibimise lõpul öelda: „Teeme kokkuvõtte. Mida me siis sellest õppisime?“ Võis juhtuda, et oma kodus jättis ta külalistega hüvasti varakult, läks puhkama, ja abikaasa Gertha jätkas vestlust.¹⁰² Gerthale sobis see roll ka paremini. Baptistikoguduse elus on muidugi oluline koht osadusel, koosviibimistel. Palias seda ei välti-

⁹⁸ Hillar Palias Karl Leopold Marley, erakiri (8. veebruar 1969). Viive Medri kodu- arhiiv.

⁹⁹ Hillar Palias Karl Leopold Marley, erakiri (17. aprill 1968). Viive Medri kodu- arhiiv.

¹⁰⁰ Täiskogu koosoleku protokoll 236 (27. jaanuar 1968). TEBK protokollide raamat, TEBKA.

¹⁰¹ Nõukogu koosoleku protokoll nr 114 (9. veebruar 1957). TEBK Nõukogu Protokollide Raamat, TEBKA.

¹⁰² Viive Medri suulised andmed (16. veebruar 2010).

nud. Näiteks oktoobris 1957 tähistasid Gertha ja Hillar Palias oma hõbe-
pulmi ja korraldasid sel puhul tervele kogudusele piduliku eine, „armas-
tuse söömaaja“, nagu vabakiriklik keelepruuk ütles.¹⁰³ Kuid Hillar Palias
otsis koosviibimistel siiski eelkõige usulist tähendust, mõtestatud tuuma.
1967. aastal kirjutas Hillar Palias:

Olen nüüd juba ligi aasta pensionil olnud ja maitsen vabadust ja puhkust.
Aeg läheb aga endiselt kiiresti mitmesuguste nii koguduse kui ka koduste
ülesannete täitmisel. Külasthan haigeid ja täidan ka muid ülesandeid meie
mitmesugustes tööharudes. On auline Issandale midagi teha!¹⁰⁴

Kuigi siinkirjutaja käsutuses on vaid kirja koopia, millel adressaadi täis-
nimi puudub, võib oletada, et kiri oli kirjutatud Paliaste lähedasele sõb-
rale Marta Lepikule (neiuna Karelson), kelle isa Alfred oli olnud 1932.
aastal Paliaste abielu registreerimise üheks tunnistajaks.¹⁰⁵

Novembris 1966 tähistas Hillar Palias pere ja sõpradega 70. juubeli-
sünnipäeva. Sõjaväelaste poolt tõi tervitusi kolonelleitnant August
Tomander.¹⁰⁶ 1968. aasta Toronto Eesti Baptisti Koguduse protokolli-
des kajastub Hillar Paliase nimi tihti. Ta on kohal koguduse täiskogu ja
nõukogu koosolekutel, ta jätkab seniste ülesannete täitmist. Ainus suu-
rem muutus ta kohustustes seisneb selles, et 1969. aasta jaanuaris ei jätkata
ta enam välismisjonikomitees. Tema asemele valitakse Osvald Medri.¹⁰⁷
Aimas ta midagi ette? Või oli muutus tingitud muudest põhjustest? Siiski
on ta 1969. aasta suvesse planeeritud koguduse juubelikonverentsi komi-
tees ja aitab ette valmistada Eesti evangeeliumi kristlaste-baptistide liidu
juhtkonna liikme Robert Võsu külaskäiku Kanadasse.¹⁰⁸ Võsule olid
Nõukogude ametivõimud jaanuaris 1969 teatanud, et tal lubatakse sõita

¹⁰³ Nõukogu koosseoleku protokoll nr 125 (6. oktoober 1957). TEBK Nõukogu Protokoll
Raamat, TEBKA.

¹⁰⁴ Hillar Palias [Marta Lepikule (Karelson)?], erakiri (30. november 1967). Koopia KUS
arhiivis.

¹⁰⁵ Oletan seda vestluste põhjal Ülo Meriloo ja Helga Kivisillaga, kelle kinnitusel Marta ja
Gertha olid südamesõbrannad, laulsid kooris kõrvuti. Pärast Paliaste välismaale siir-
dumist kontakt katkes, kuid hiljem pisut leevenenud Nõukogude Eesti oludes taastus
kirjavahetus.

¹⁰⁶ Raid, „Jutl. Hillar Palias 70-aastane“, 9.

¹⁰⁷ Täiskogu koosoleku protokoll nr 243 (25. jaanuar 1969). TEBK protokoll raamat,
TEBKA.

¹⁰⁸ Viive Medri suulised andmed (16. veebruar 2010).

Kanadasse kuni kolmeks kuuks.¹⁰⁹ Kui Võsu läbi raudse eesriide tõesti Kanadasse jõudis, oli Palias juba igavikus.

Väga kõnekas on Wilhelm (Willy) Paliase kiri Hillari 70. sünnipäevaks. Selles on isiklikke noote. Wilhelm väidab, et tema ja „Gotta“, st Hillari vanusevahe oli liiga suur, ja seetõttu „meie kui vennaste vahel on olnud võrdlemisi vähe hingelist kontakti“.

Pärast, kui sõjameheamet Sinu elukutseks sai, ja mõeldes Sinule, tundus mulle ikka paradoksina Sinu elukäik: Sinu iseloomult ja Sinu ilmavaatelt oleks iga teine töö ja tegevus ju sobivam olnud. Aga Sa oled end läbilõõnud, küsitav ainult, kas mitte teinekord hingeliselt kannatades? ... Mina tean, et oled aus ja otsekohene oma tõekspidamistes ja Sinu misjonitöös puudub silmakirjalikkus. On vaid kahju, et nii vähe on neid, kes neid tõeteru [tõeteri], mis Sina nii ohtralt pillad, täie arusaamisega ja armastusega omaks võtavad ja nende järgi elada püüavad.¹¹⁰

Vanema venna Wilhelmi hinnangus Hillar Paliase elutööle on aastatega leitud selgust.

Hillar Palias suri 19. veebruaril 1969. aastal Torontos. Ta oli abikaasa Gerthaga käinud väimehe Kalle Medri ema Klarissa 50. juubelisünnipäeval, pidanud seal kõne ja palve. Vesteldi, joodi kohvi nagu väliseesti usklike koosviibimistel tavaliselt. Enne keskööd sõitis ta koos abikaasaga kodu poole, kui tundis end korruga väga halvasti. Rinnus oli tugev valu. Abikaasa soovitas tal auto tagaistmel puhata, ja sõitis ise lähedalolevasse haiglasse. Kuid oli juba hilja. Arstil ei jäänud üle muud kui konstateerida Hillar Paliase surma. Kell oli kümmekond minutit üle kesköö.¹¹¹

¹⁰⁹ Robert Võsu Hillar ja Gertha Paliasele, erakiri (29. jaanuar 1969). Viive Medri kodu-
arhiiv.

¹¹⁰ Wilhelm (Willy) Palias Hillar Paliasele, erakiri (4. november 1966). Viive Medri kodu-
arhiiv.

¹¹¹ Gertha Palias [Marta Lepikule (Karelson)?], erakiri, dateerimata ärakiri [ilmselt 1969.
aasta kevad]. KUSA.

KOKKUVÕTE

Kapten Hillar Palias ühendas endas elukutselise sõjaväelase ja pühendunud vaimuliku rolli. Need kaks identiteeti ei olnud päris kergesti ühitatavad, eriti eesti vabakiriklikus kontekstis. Hillar Palias, tollal veel eesnimiga Gottfried-Georg, oli Tapa soomusrongirügemendi staabis sideohvitser. Samal ajal aitas ta kaasa kohalikus baptistikoguduses. Tundub, et teatud pieteeditundest ei lasknud Palias end esialgu vaimulikuks ordineerida, kuigi täitis Tapal alates 1925. aastast, ja eriti pärast 1932. aastat, koguduse vaimuliku ülesandeid. Sõjaväelasekarjääri lõpetas heitlik aeg Teise maailmasõja ajal: Palias sattus Punaarmeesse, andis end sakslaste kätte vanggi, saadeti pärast vangilaagri vintsutusi tagasi Eestisse, kus töötas veel mõned aastad Tapa linnavalitsuse tööametis.

Pärast emigreerumist Rootsi 1944 ja sealt edasi Kanadasse 1951 orienteerus Palias oma teise kutsumuse täitmisele – ta töötas Stockholmi Tabernaakli eesti koguduse abijutlustajana ja hiljem Toronto eesti baptistikoguduse abijutlustajana. Ta asjaajamise korrektsus, praktiline abi- valmidus, hingehoidlik tegevus ning kristlik-eetilis eluväärtusi rõhutavad jutlused – kõik see aitas korraldada ja arendada kogudusi, milles ta kaasa teenis. Rootsis oli ta aktiivne sotsiaaltöös ja emigratsioonikomitees, abistades kaasmaalastest pagulasi. Torontos tegutses ta aastaid koguduse välismisjonikomitee juhina. Hillar Paliase usulise süvenemise taotlus ja vaimulaad annavad tunnistust saksa ja angloameerika pühitusliikumiste mõjudest.

Hillar Palias aitas tasakaaluka vaimulikuna luua kindlustunnet eestlastest „uusasukate“ elus nii Rootsis kui Kanadas. Kogudused – kaasa arvatud vabakogudused – aitasid paguluses hoida nii usulist kui rahvuslikku identiteeti, ja seetõttu on Hillar Paliase tegevus osa suuremast pildist. Lisaks on ta elukäik näide ühest XX sajandi eesti elusaatusest: lugu sellest, kuidas poliitilised tormid paiskavad üksikinimese elu ettearvamatus suunas, ja sellest, kuidas moraalne põhialus võib pakkuda tasakaalu muutuvateski oludes. Hillar Paliase biograafia kinnitab, et inimese elukaar peegeldab tema veendumuste värve. Hillar Palias kuulub eesti kultuuri- ja kirikulukku nii Tapa soomusrongirügemendi ohvitserina kui ka pietistlik-pühitusliku meelelaadiga vaimulikuna nii Eestis kui paguluses.